

TESTI

I modulo

1. Cic. *Brut.* 72 (soggetto: *Livius Andronicus*) *primus fabulam C. Claudio Caeci filio et M. Tuditano consulibus docuit anno ipso ante quam natus est Ennius.*
2. Norma delle aree periferiche: celt. > *Vercingeto-rīx* / *Orgeto-rīx*; sansc. *maha-rāja* = *magnus rex*.
3. indoeuropeo **sabh*, italico **saf*, latino **sab*: cfr. *Samnium* (da **Sab-nium*), *Samnites*, *Sabini*, *Sabelli*.
4. Gamma uncinato o gamma corinzio: *C*.
5. Tac. *ann.* 11, 14 *in Italia Etrusci ab Corinthio Demarato...didicerunt* (formas litterarum).
6. Cfr. greco ἀμόργη (leggi: *amórghe*) > latino *amurca*.
7. Cfr. greco σπυρίδα (leggi: *spyrída*) > latino *sporta*. Ἀλέξανδρος (leggi: *Aléxandros*) > etrusco *Alixentros*. Κασσάνδρα (leggi: *Kassándra*) > etrusco *Casenter*.
8. Cfr. σπυρίδα (leggi: *spyrída*) > latino *sporta*.
9. Cfr. Κασσάνδρα (leggi: *Kassándra*) > etr. *Casenter*.
10. *sakros*; *recei*; *iouxmenta*; *iouestod*; *kalatorem*.
11. *sakros* **sakra* **sakrom* > *sacer sacra sacrum*.
12. *sakros* > **sakr̥s* > **sacers* > **sacerr* > *sacer*.
13. *iouxmenta* > *ioumenta* > *iūmenta*.
14. *iouestod* > **ioustod* > *iūstod* > *iūsto*.
15. CIL I², 4 *Iouesat deiuos qoi med mitat nei ted endo cosmis uirco sied...Duenos med feced*.
16. *duenōs* > *duonōs* > *bonōs* > *bonūs*.
17. *duened* > *bene*, *duellum* > *bellum*, *duis* > *bis*, *duenorum* > *bonorum*.
18. Cic. *or.* 153 ut «*duellum bellum*», «*duis bis*», sic «*Duellium*» eum qui Poenos classe deuicit «*Bellium*» nominauerunt, cum superiores appellati essent semper «*Duellii*».
19. Hier. *adu. Iouin.* I 46 *Duilius* qui primus Romae nauali certamine triumphauit, *Billiam* uirginem duxit uxorem.
20. *iouesat* > *iousat* > *iourat* > *iūrat*.
21. *deiuō-ns* > *deiuōs* > *dīuōs*.
22. *qoi* > *quoi* > *quei* > *quī*.
23. *cosmis* > *cōmis* (cfr. **īs-dem* > *īdem*, ma *īdem* neutro).

24. *sied* > *siet* > *sit*.

25. *delapidassit, faxit, incantassit, legassit, noxit, nuncupassit, occisit, rupsit, uenumduit*.

26. *siem sies siet simus sitis sint* > *sim sis sit simus sitis sint*.

27. CIL I², 3 MANIOS MED FHE FHAKED NVMASIOL.

28. Dativo singolare dei temi in -ō /-ē: ō + *ei* > ōi: Numasiō + *ei* > Numasiōi > Numeriō.

29. Fenomeno del rotacismo: *s* > *z* > *r*: **ausosa* > **auzoza* > *aurora*. Cic. fam. 9, 21, 2 *primus 'Papisius' est vocari desitus*. Pomp. = Dig. 1, 2, 2, 36 *r litteram inuenit* (sogg.: Appius Claudius), *ut pro Valesii Valerii essent, pro Fusiis Furii*.

30. CIL I² 6 *ex antiqua inscriptione legitur tantum [...]* o Cn f Scipio > [L. Corneli]o Cn. f. Scipio.

31. CIL I² 7:

Cornelius Lucius Scipio Barbatus
Gnaiuod patre prognatus, fortis uir sapiensque
quoius forma uirtutei parisuma fuit,
consol censor aidilis quei fuit apud uos,
Taurasia Cisauna Samnio cepit, 5
subigit omne Loucanam opsidesque abdoucit.

32. Quint. I 7, 28 *Gaius C littera significatur...nec Gnaeus eam litteram in praenominis nota accipit, qua sonat*. Cfr. Diomede in GLK I 423 *G noua est consonans, in cuius locum C solebat adponi, sicut hodieque cum Gaium notamus...scribimus C*.

33. [Lucio Corneli]o Cn<aii> f<ilio> Scipio (= Lucius Cornelius Gnaei filius Scipio).

34. Segni alfabetici dell'imperatore Claudio: *acca dimidia* (= F), *digamma inversum* (= 𐌆, ad es. *uinum* > 𐌆inum), *antisigma* (= 𐌛).

TESTI II modulo

1. *lyra* (λύρα). *Zephyrus* (Ζέφυρος).

2. alfabeto latino:

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z

a be ce (leggi *ke*) de e ef ge (leggi *ghe*) ha i ka el em en o pe qu er es te u ix hy zeta.

3. alfabeto italiano:

A B C D E F G H I L M N O P Q R S T U V Z

a b c d e f g h i l m n o p q r s t u v z

(a, bi, ci, di, e, effe, gi, acca, i, elle, emme, enne, o, pi, qu, erre, esse, ti, u, vi o vu, zeta)¹.

Grafema	Definizione fonetica
p	Occlusiva bilabiale sorda
b	Occlusiva bilabiale sonora orale
m	Occlusiva bilabiale sonora nasale
t	Occlusiva dentale sorda
d	Occlusiva dentale sonora orale
n	Occlusiva dentale sonora nasale
c	Occlusiva velare sorda
k	Occlusiva velare sorda
q²	Occlusiva velare sorda
g	Occlusiva velare sonora
q^u	Occlusiva labiovelare sorda
f	Continua costrittiva labiodentale sorda
s	Continua costrittiva alveolare sorda
r	Continua vibrante alveolare
l	Continua laterale alveolare
z (=ζ)³	Affricata: articolazione intermedia tra occlusiva (d,t) e continua (s)
x	Affricata: articolazione intermedia tra occlusiva (c, g) e continua (s).
h⁴	<i>Signum adspirationis</i>

4. Grafia della **u** vocalica minuscola (latino *unus* / italiano *uno*) e della **u** semivocalica o consonantica minuscola: latino *uinum* / italiano *vino*). Grafia della **u** vocalica maiuscola (latino

¹ Lettere straniere sono: J j, K k, W w, X x, Y y.

² Questa lettera è solitamente impiegata nel latino arcaico davanti ad o e ad u: *qoi, qomes, qura*.

³ Si tratta di una consonante doppia, introdotta nell'alfabeto latino nella seconda metà del sec. I a. C. ed impiegata per la traslitterazione di parole greche: es. γάζα > *gaza* (*gad-sa*).

⁴ Questa lettera è impiegata per la trascrizione di parole greche che presentano la serie delle aspirate, che sono ignote al sistema fonologico latino, così **ch** = χ (es.: *charta, chrisma*). **ph** = φ (es. *philosophia*). **th** = θ (es.: *bibliotheca*).

VNVVM / italiano *UNO*) e della *u* consonantica maiuscola (latino *VINVVM* / italiano *VINO*).

5. Pronuncia classica: *Cáesar, amóenus* / pronuncia italiana: *César, aménus*.

6. Pronuncia classica: *Crescentianus* (*Cres-ken-ti-a-nus*) / pronuncia assibilata: *Crescentsianus* (*Cres-cen-tsia-nus*). Cfr. *gratia* (*gra-ti-a*) e *gratja* (*gra-tja*).

7. Pronuncia classica: *Kikero, ghenus* / pronuncia italiana: *Cicero, genus*.

8. Pronuncia classica: *cog-nos-ke-re* / pronuncia italiana: *co-gno-sce-re*.

9. *mihi* > *mī*, *nihil* > *nīl*, **ne-homo* > **ne-hemo* > *nēmo*.

10. Pronuncia classica: *uinum* / pronuncia italiana: *vinum*.

11. Tipologie sillabiche:

a. sillaba formata da sola vocale: *a-moe-nus*;

b. sillaba formata da vocale + consonante di chiusura: *al-ma*;

c. sillaba formata da consonante iniziale + vocale: *do-num*;

d. sillaba formata da consonante iniziale + vocale + consonante di chiusura: *al-tus*.

12. *fāc-* (da *fac-tus*). Sillaba aperta con vocale breve + consonante di chiusura = sillaba lunga (*fā* + *c*).

13. I dittonghi latini: *āe, ōe, āu, ēu, ĕi, ūi*.

14. Quantità delle vocali latine: *ā ē ī ō ū / ă ĕ ĭ ă ŭ*. Anche la *y*, vocale straniera, può presentare quantità breve o quantità lunga.

15. Quantità distintive: *lĕgit / lēgit. lĕuis / lēuis. pŏpulus / pōpulus. mālum / mālum. diligentiā / diligentiā*.

16. *vir-tus, sum-mus* (cfr. it. *vir-tù, som-mo*); *hos-tis, res-pon-sum* (ma it. *o-ste, re-spon-so*).

17. *dexter* > *decs-ter*, ma *im-brem, ma-gis-trum, am-plus, in-gra-tus*.

18. *di-sce-po-lo; a-gnel-lo; dis-ci-pu-lus; ag-nus*.

19. *re-qui-si-to / re-qui-ro*.

20. *an-guis*, ma *an-gu-lus; ar-gu-o*.

21. *maior* > *mai-ior*.

22. *con-su-li-bus*.

23. *istíc* (< *istíce*), *istúc* (< *istúce*), *addíc* (< *addíce*), *addúc* (< *addúce*), *tantón* (< *tantóne*), *Arpinás* (**Samnítis* > **Samnīts* > **Samníss* > *Samnís*; **Arpináti-s* > **Arpinatis* > *Arpinát-s* > **Arpinás-s* > *Arpinás*).

24. *movēre* > *movére*; *legĕre* > *légere*).

25. Accento d'enclisi: **a.** *rosa violăque* (= *violăque*) *flores sunt*. **b.** *Egōmet* (= *egómet*). **c.** *Puellāne* (= *puellāne*) *mansit domi*? **d.** *Duo triāve* (= *triāve*) *milia hostium*.

26. *fūgio* / *fūgi*, *iūvo* / *iūvi*, *mōveo* / *mōvi*, *sēdeo* / *sēdi*, *vēnio* / *vēni*, *vīdeo* / *vīdi*. *pēs pēdis*.

27. *tēgo* / *tōga*, *nōceo* / *nēcem*, *mōneo* / *mēntem*, *tērra* / *extōrris*,

28. *āgo* / *ēgi*, *fūcio* / *fēcī*, *frāngo* / *frēgi*, *iācio* / *iēcī*.

29. Esempi di apofonia latina:

Colonna A	Colonna B	Colonna C
Fă-ci-o: per-fī-ci-o	E-quēs: e-quī-tis	Făc-tus: per-fēc-tus
Mě-di-us: di-mī-di-us	I-tă: i-tī-dem	Ăn-nus: bi-ēn-ni-um
Lō-cus: i-lī-co	Ca-pūt: ca-pī-tis	Ăr-ma: i-nēr-mis
Tă-ber-na: con-tŭ-ber-na-lis	ma-nŭs: ma-nī-ca	Părs: ex-pěrs
Ră-pi-o: ad-rī-pi-o	Le-gē: le-gī-te	Căr-po: de-cěr-po
Că-pi-o: in-cī-pi-o	au-cěps: au-cŭ-pis	Cěr-no: de-cěr-no
	Flu-měn: flu-mī-nis	Ăp-tus: i-něp-tus
	Vir-gō: vir-gī-nis	Ăr-ce-o: co-ěr-ce-o

30. *tăn-go*: *con-tŭn-go*. *sep-tēm*: *sep-tŭn-gen-ti*. *pă-ri-o*: *pe-pě-ri*. *să-li-o*: *de-sŭ-lio*, *de-sŭl-tum*.

31. **căi-do*: **de- căi-do* (pronuncia *decáido*) > **de-cěi-do* (pronuncia *decéido*) > *de-cī-do* (*decído*).
clău-do: **ex-clău-do* (pronuncia *excláudo*) > **ex-clěu-do* (*excléudo*) > *ex-clŭ-do* (*exclúdo*).

32. **délixteros* > **dexterōs* > **dexters* > **dexterr* > *dexter*.

TESTI

III DECLINAZIONE

1. *puellā-rum, dominō-rum, civī-um / reg-um, fructuū-um, diē-rum.*

2. Prospetto delle desinenze della III declinazione:

maschile e femminile singolare	maschile e femminile plurale	neutro singolare	neutro plurale
Nom.: -s / -0	Nom.: -es	Nom.: 0	Nom.: -ā
Gen.: -īs	Gen.: -um	Gen.: -īs	Gen.: -um
Dat.: -ī	Dat.: -bus	Dat.: -ī	Dat.: -bus
Acc.: -ēm / īm	Acc.: -ēs / -īs	Acc. = Nom.	Acc. = Nom.
Voc. = Nom.	Voc.: -es	Voc. = Nom.	Voc. = Nom.
Abl.: = -ē- / -ī	Abl.: -bus	Abl.: = -ē- / -ī	Abl.: -bus

3. *pleb-s. *reg-s > rex. virtut-s > virtus-s > virtus. colli-s. gru-s. hiem-s. consul, orator, regio, leo, caput, cor, corpus, flumen, lac, mare, marmor, mel.*

4. *consul-ŋ > consul-em; reg-ŋ > reg-em. puppi-m.*

5. **pupp-ei-es > *puppees > puppēs.*

6. *-ōm > -ōm > -um.*

7. *-*bhōs > *-bōs > -bus.*

8. **reg-ŋs > *regens > regēs. *puppi-ns > puppīs (alternante con puppēs).*

9. *ancep-s, ancip-it-is. praecep-s, praecip-it-is.*

10. *virtut-s > *virtus-s > virtus.*

11. **ama-nt-s > *amans-s > amans.*

12. **noct-s > *nocs-s > *nocs > nox.*

13. **imbr(i)s > *imbrs > *imbers > *imberr > imber.*

14. **marī > marē; *animalī > *animalē > animal; calcarī > calcarē > calcar.*

TESTI

III modulo

1. Ov. *met.* 15, 177-185.

...nihil est toto, quod perstet, in orbe.
 Cuncta fluunt, omnisque vagans formatur imago.
 Ipsa quoque adsiduo labuntur tempora motu,
 non secus ac flumen. Neque enim consistere flumen 180
 nec levis hora potest, sed ut unda impellitur unda
 urgeturque eadem veniens urgetque priorem,
 tempora sic fugiunt pariter pariterque sequuntur
 et nova sunt semper; nam quod fuit ante, relictum est,
 fitque, quod haud fuerat, momentaque cuncta novantur 185

2. Ov. *Met.* 15, 165 *Omnia mutantur*; 5, 252 *Nec species sua quique manet*.

3.

Orazio, <i>carm.</i> III 30.	Ovidio, <i>met.</i> 15, vv. 871-9
Exegi monumentum aere perennius	Iamque opus exegi , quod nec Iovis ira nec ignes
regalique situ pyramidum altius,	non poterit ferrum nec edax abolere vetustas.
quod non imber edax , non Aquilo impotens	Cum volet, illa dies, quam nil nisi corporis huius
possit diruere aut innumerabilis	ius habet, incerti spatium mihi finiat aevi;
annorum series et fuga temporum.	parte tamen meliore mei super alta perennis
Non omnis moriar multaque pars mei	astra ferar , nomenque erit indelebile nostrum,
vitabit Libitinam: usque ego postera	quaque patet domitis Romana potentia terris,
crescam laude recens, dum Capitolium	ore legar populi, perque omnia saecula fama,
scandet cum tacita virgine pontifex.	siquid habent veri vatum praesagia, vivam.
Dicar, qua violens obstrepit Aufidus	
et qua pauper aquae Daunus agrestium	
regnavit populorum, ex humili potens,	
princeps Aeolium carmen ad Italos	
deduxisse modos. Sume superbiam	
quaesitam meritis et mihi Delphica	
lauro cinge volens, Melpomene, comam.	

4. Ovidio, *Metamorfosi*, I, vv. 1-88:

In nova fert animus mutatas dicere formas
 corpora; di, coeptis (nam vos mutatis et illa),
 adspirate meis primaque ab origine mundi
 ad mea perpetuum deducite tempora carmen.
 Ante mare et terras et, quod tegit omnia, caelum 5
 unus erat toto naturae vultus in orbe,
 quem dixere chaos, rudis indigestaque moles
 nec quicquam nisi pondus iners congestaque eodem
 non bene iunctarum discordia semina rerum.

Nullus adhuc mundo praebebat lumina Titan, nec nova crescendo reparabat cornua Phoebe, nec circumfuso pendebat in aëre tellus ponderibus librata suis, nec brachia longo margine terrarum porrexerat Amphitrite.	10
Utque erat et tellus illic et pontus et aër, sic erat instabilis tellus, innabilis unda, lucis egens aër; nulli sua forma manebat obstabatque aliis aliud, quia corpore in uno frigida pugnabant calidis, umentia siccis, mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.	15
Hanc deus et melior litem natura diremit; nam caelo terras et terris abscidit undas et liquidum spisso secrevit ab aëre caelum. Quae postquam evoluit caecoque exemit acervo, dissociata locis concordia pace ligavit.	20
Ignea convexi vis et sine pondere caeli emicuit summaque locum sibi fecit in arce. Proximus est aër illi levitate locoque; densior his tellus elementaque grandia traxit et pressa est gravitate sua; circumfluus umor ultima possedit solidumque coërcuit orbem.	25
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille deorum, congeriem secuit sectamque in membra redegit, principio terram, ne non aequalis ab omni parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.	30
Tum freta diffudit rapidisque tumescere ventis iussit et ambitae circumdare litora terrae. Addidit et fontes et stagna immensa lacusque fluminaque obliquis cinxit declivia ripis, quae, diversa locis, partim sorbentur ab ipsa, in mare perveniunt partim campoque recepta liberioris aquae pro ripis litora pulsan.	35
Iussit et extendi campos, subsidere valles, fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes. Utque duae dextra caelum totidemque sinistra parte secant zonae, quinta est ardentior illis, sic onus inclusum numero distinxit eodem cura dei totidemque plagae tellure premuntur.	40
Quarum quae media est non est habitabilis aestu; nix tegit alta duas; totidem inter utramque locavit temperiemque dedit mixta cum frigore flamma. Imminet his aër; qui, quanto est pondere terrae, pondere aquae levior, tanto est onerosior igni.	45
Illic et nebulas, illic consistere nubes iussit et humanas motura tonitrua mentes et cum fulminibus facientes fulgura ventos. His quoque non passim mundi fabricator habendum aëra permisit; vix nunc obsistitur illis, cum sua quisque regant diverso flamina tractu, quin lanient mundum; tanta est discordia fratrum.	50
Eurus ad auroram Nabataeaeque regna recessit	55
	60

Persidaque et radiis iuga subdita matutinis; Vesper et occiduo quae litora sole tepescunt proxima sunt Zephyro; Scythiam septemque triones horrifer invasit Boreas; contraria tellus nubibus assiduis pluvioque madescit ab Austro. Haec super inposuit liquidum et gravitate carentem Aethera nec quicquam terrenae faecis habentem.	65
Vix ita limitibus dissaepserat omnia certis cum, quae pressa diu massa latuere sub illa, sidera coeperunt toto effervescere caelo.	70
Neu regio foret ulla suis animalibus orba, astra tenent caeleste solum formaeque deorum, cesserunt nitidis habitandae piscibus undae, terra feras cepit, volucres agitabilis aër.	75
Sanctius his animal mentisque capacius altae derat adhuc et quod dominari in cetera posset. Natus homo est; sive hunc divino semine fecit ille opifex rerum, mundi melioris origo, sive recens tellus seductaque nuper ab alto	80
Aethere cognati retinebat semina caeli; quam satus Iapeto mixtam pluvialibus undis finxit in effigiem moderantum cuncta deorum; pronaque cum spectent animalia cetera terram, os homini sublime dedit caelumque tueri iussit et erectos ad sidera tollere vultus. Sic, modo quae fuerat rudis et sine imagine, tellus induit ignotas hominum conversa figuras.	85

5. Ovidio, *Metamorfosi*, I, vv. 89-150:

Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo, sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat. Poena metusque aberant nec verba minantia fixo aere legebantur, nec supplex turba timebat iudicis ora sui, sed erant sine vindice tuti.	90
Nondum caesa suis, peregrinum ut viseret orbem, montibus in liquidas pinus descenderat undas nullaque mortales praeter sua litora norant.	95
Nondum praecipites cingebant oppida fossae; non tuba directi, non aeris cornua flexi, non galeae, non ensis erat; sine militis usu mollia securae peragebant otia gentes.	100
Ipsa quoque immunis rastroke intacta nec ullis saucia vomeribus per se dabat omnia tellus; contentique cibus nullo cogente creatis arbuteos fetus montanaque fraga legebant cornaque et in duris haerentia mora rubetis et quae deciderant patula Iovis arbore glandes.	105
Ver erat aeternum placidique tepentibus auris mulcebant zephyri natos sine semine flores. Mox etiam fruges tellus inarata ferebat nec renovatus ager gravidis caneat aristas;	110

flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant
 flavaque de viridi stillabant ilice mella.
 Postquam, Saturno tenebrosa in Tartara misso,
 sub Iove mundus erat, subiit argentea proles,
 auro deterior, fulvo pretiosior aere. 115
 Iuppiter antiqui contraxit tempora veris
 perque hiemes aestusque et inaequalis autumnos
 et breve ver spatiis exegit quattuor annum.
 Tum primum siccis aër fervoribus ustus
 canduit et ventis glacies adstricta pependit. 120
 Tum primum subiere domos; domus antra fuerunt
 et densi frutices et vinctae cortice virgae.
 Semina tum primum longis Cerealia sulcis
 obruta sunt pressique iugo gemuere iuvenci.
 Tertia post illam successit aënea proles, 125
 saevior ingeniis et ad horrida promptior arma,
 non scelerata tamen. De duro est ultima ferro;
 protinus inrupit venae peioris in aevum
 omne nefas; fugere pudor verumque fidesque,
 in quorum subiere locum fraudesque dolique 130
 insidiaeque et vis et amor sceleratus habendi.
 Vela dabant ventis neque adhuc bene noverat illos
 navita quaeque diu steterant in montibus altis
 fluctibus ignotis insultavere carinae
 communemque prius, ceu lumina solis et auras, 135
 cautus humum longo signavit limite mensor.
 Nec tantum segetes alimentaue debita dives
 poscebatur humus; sed itum est in viscera terrae
 quasque recondiderat Stygiisque admoverat umbris
 effodiuntur opes, inritamenta malorum. 140
 Iamque nocens ferrum ferroque nocentius aurum
 prodierat; prodit bellum, quod pugnat utroque
 sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
 Vivitur ex raptō; non hospes ab hospite tutus,
 non socer a genero; fratrum quoque gratia rara est. 145
 Imminet exitio vir coniugis, illa mariti;
 lurida terribiles miscent aconita novercae;
 filius ante diem patrios inquirat in annos.
 Victa iacet pietas et virgo caede madentis.
 ultima caelestum terras Astraera reliquit 150

6. Ovidio, *Metamorfosi*, I, vv. 151-162:

Neve foret terris securior arduus aether,
 adfectasse ferunt regnum caeleste Gigantas
 altaque congestos struxisse ad sidera montes.
 Tum pater omnipotens misso perfregit Olympum
 fulmine et excussit subiectae Pelion Ossae. 155
 Obruta mole sua cum corpora dira iacerent,
 perfusam multo natorum sanguine Terram
 inmaduisse ferunt calidumque animasse cruorem
 et, ne nulla suae stirpis monimenta manerent,
 in faciem vertisse hominum. Sed et illa propago 160

contemptrix superum saevaeque avidissima caedis
et violenta fuit; scires e sanguine natos.

7. Ovidio, *Metamorfosi*, I, vv. 324-415:

Iuppiter ut liquidis stagnare paludibus orbem et superesse virum de tot modo milibus unum et superesse videt de tot modo milibus unam, innocuos ambo, cultores numinis ambo, nubila disiecit nimbisque aquilone remotis et caelo terras ostendit et aethera terris.	325
Nec maris ira manet positoque tricuspede telo mulcet aquas rector pelagi supraque profundum exstantem atque umeros innato murice tectum caeruleum Tritona vocat conchaeque sonanti inspirare iubet fluctusque et flumina signo iam revocare dato. Cava bucina sumitur illi torilis, in latum quae turbine crescit ab imo, bucina, quae, medio concepit ubi aëra ponto, litora voce replet sub utroque iacentia Phoebo.	330
Tunc quoque, ut ora dei madida rorantia barba contigit et cecinit iussos inflata receptus, omnibus audita est telluris et aequoris undis et quibus est undis audita coërcuit omnes.	335
Iam mare litus habet, plenos capit alveus amnes, flumina subsidunt collesque exire videntur; surgit humus, crescunt loca decrescentibus undis postque diem longam nudata cacumina silvae ostendunt limumque tenent in fronde relictum.	340
Redditus orbis erat; quem postquam vidit inanem et desolatas agere alta silentia terras, Deucalion lacrimis ita Pyrrham affatur obortis: "O soror, o coniunx, o femina sola superstes, quam commune mihi genus et patruelis origo, deinde torus iunxit, nunc ipsa pericula iungunt, terrarum, quascumque vident occasus et ortus, nos duo turba sumus; possedit cetera pontus.	345
Haec quoque adhuc vitae non est fiducia nostrae certa satis; terrent etiam nunc nubila mentem. Quis tibi, si sine me fatis erepta fuisses, nunc animus, miseranda, foret? Quo sola timorem ferre modo posses? Quo consolante doleres? Namque ego, crede mihi, si te quoque pontus haberet, te sequerer, coniunx, et me quoque pontus haberet.	350
O utinam possim populos reparare paternis artibus atque animas formatae infundere terrae! Nunc genus in nobis restat mortale duobus, sic visum superis, hominumque exempla manemus." Dixerat et flebant. Placuit caeleste precari numen et auxilium per sacras quaerere sortes.	355
Nulla mora est; adeunt pariter Cephisidas undas, ut nondum liquidas, sic iam vada nota secantes.	360
	365
	370

Inde ubi libatos inroravere liquores vestibus et capiti, flectunt vestigia sanctae ad delubra deae, quorum fastigia turpi pallebant musco stabantque sine ignibus arae.	
Ut templi tetigere gradus, procumbit uterque pronus humi gelidoque pavens dedit oscula saxo atque ita: "Si precibus" dixerunt "numina iustis victa remollescunt, si flectitur ira deorum, dic, Themī, qua generis damnum reparabile nostri arte sit et mersis fer opem, mitissima, rebus."	375
Mota dea est sortemque dedit: "Discedite templo et velate caput cinctasque resolvite vestes ossaque post tergum magnae iactate parentis." Obstipuere diu rumpitque silentia voce Pyrrha prior iussisque deae parere recusat detque sibi veniam pavido rogat ore pavetque laedere iactatis maternas ossibus umbras.	380
Interea repetunt caecis obscura latebris verba datae sortis secum inter seque volutant. Inde Promethiades placidis Epimethida dictis mulcet et: "Aut fallax" ait "est sollertia nobis, aut pia sunt nullumque nefas oracula suadent. Magna parens terra est; lapides in corpore terrae ossa reor dici; iacere hos post terga iubemur."	385
Coniugis augurio quamquam Titania mota est, spes tamen in dubio est; adeo caelestibus ambo diffidunt monitis; sed quid temptare nocebit? Discedunt velantque caput tunicasque recingunt et iussos lapides sua post vestigia mittunt.	390
Saxa (quis hoc credat, nisi sit pro teste vetustas?) ponere duritiem coepere suumque rigorem mollirique mora mollitaque ducere formam. Mox, ubi creverunt naturaque mitior illis contigit, ut quaedam, sic non manifesta, videri forma potest hominis, sed uti de marmore coepta non exacta satis rudibusque simillima signis.	395
Quae tamen ex illis aliquo pars umida suco et terrena fuit, versa est in corporis usum; quod solidum est flectique nequit mutatur in ossa; quae modo vena fuit sub eodem nomine mansit; inque brevi spatio, superiorum numine, saxa missa viri manibus faciem traxere virorum et de femineo reparata est femina iactu.	400
Inde genus durum sumus experiensque laborum et documenta damus qua simus origine nati.	405
	410
	415

8. Ovidio, *Metamorfosi*, VIII, vv. 616-724:

Obstipuere omnes, nec talia dicta probarunt;
ante omnesque Lelex, animo maturus et aevo,
sic ait: "Inmensa est finemque potentia caeli

non habet et quicquid superi volvere peractum est.
 Quoque minus dubites, tiliae contermina quercus 620
 collibus est Phrygiis, modico circumdata muro;
 ipse locum vidi; nam me Pelopeia Pittheus
 misit in arva, suo quondam regnata parenti.
 Haud procul hinc stagnum est, tellus habitabilis olim,
 nunc celebres mergis fulicisque palustribus undae. 625
 Iuppiter huc specie mortali cumque parente
 venit Atlantiades positus caducifer alis.
 Mille domos adiere locum requiemque petentes,
 mille domos clausere serae. Tamen una recepit,
 parva quidem, stipulis et canna tecta palustri; 630
 sed pia Baucis anus parilique aetate Philemon
 illa sunt annis iuncti iuvenalibus, illa
 consenuere casa paupertatemque fatendo
 effecere levem nec iniqua mente ferendo.
 Nec refert dominos illic famulosne requiras; 635
 tota domus duo sunt, idem parentque iubentque.
 Ergo ubi caelicolae parvos tetigere penates
 summissoque humiles intrarunt vertice postes,
 membra senex posito iussit relevare sedili.
 Quo super iniecit textum rude sedula Baucis 640
 inque foco tepidum cinerem dimovit et ignes
 suscitavit hesternis foliisque et cortice sicco
 nutrit et ad flammam anima producit anili
 multifidasque faces ramaliaque arida tecto
 detulit et minuit parvoque admovit aëno. 645
 Quodque suus coniunx riguo collegerat horto,
 truncat holus foliis; furca levat illa bicorni
 sordida terga suis nigro pendentia tigno
 servatoque diu resecat de tergore partem
 exiguum sectamque domat ferventibus undis. 650
 Interea medias fallunt sermonibus horas
 sentiri moram prohibent. Erat alveus illic
 fagineus curva clavo suspensus ab ansa.
 Is tepidis impletur aquis artusque fovendos
 accipit; in medio torus est de mollibus ulvis 655
 impositus lecto, sponda pedibusque salignis.
 Vestibus hunc velant, quas non nisi tempore festo
 sternere consueverant; sed et haec vilisque vetusque
 vestis erat, lecto non indignanda saligno.
 Accubere dei. Mensam succincta tremensque 660
 ponit anus; mensae sed erat pes tertius impar;
 testa parem fecit; quae postquam subdita clivum
 sustulit, aequatam mentae tersere virentes.
 Ponitur hic bicolor sinceræ baca Minervae
 conditaque in liquida corna autumnalia faece 665
 intibaque et radix et lactis massa coacti
 ovaque non acri leviter versata favilla,
 omnia fictilibus. Post haec caelatus eodem
 sistitur argento crater fabricataque fago
 pocula, qua cava sunt, flaventibus illita ceris. 670

Parva mora est epulasque foci misere calentes,
 nec longae rursus referuntur vina senectae
 dantque locum mensis paulum seducta secundis.
 Hic nux, hic mixta est rugosis carica palmis
 prunaque et in patulis redolentia mala canistris
 et de purpureis collectae vitibus uvae. 675
 Candidus in medio favus est; super omnia vultus
 accessere boni nec iners pauperque voluntas.
 Interea totiens haustum cratera repleti
 sponte sua per seque vident succrescere vina; 680
 attoniti novitate pavent manibusque supinis
 concipiunt Baucisque preces timidusque Philemon
 et veniam dapibus nullisque paratibus orant.
 Unicus anser erat, minimae custodia villae,
 quem dis hospitibus domini mactare parabant; 685
 ille celer penna tardos aetate fatigat
 eluditque diu tandemque est visus ad ipsos
 confugisse deos. Superi vetuere necari;
 "Di"que "sumus meritasque luet vicinia poenas
 impia;" dixerunt "vobis immunibus huius 690
 esse mali dabitur; modo vestra relinquit tecta
 ac nostros comitate gradus et in ardua montis
 ite simul." Parent ambo baculisque levati
 nituntur longo vestigia ponere clivo.
 Tantum aberant summo quantum semel ire sagitta 695
 missa potest; flexere oculos et mersa palude
 cetera prospiciunt, tantum sua tecta manere,
 dumque ea mirantur, dum deflent fata suorum
 illa vetus dominis etiam casa parva duobus
 vertitur in templum; furcas subiere columnae 700
 stramina flavescunt aurataque tecta videntur
 caelataeque fores adopertaque marmore tellus.
 Talia tum placido Saturnius edidit ore:
 "Dicite, iuste senex et femina coniuge iusto
 digna, quid optetis." Cum Baucide pauca locutus, 705
 iudicium superis aperit commune Philemon:
 "Esse sacerdotes delubraque vestra tueri
 poscimus et, quoniam concordēs egimus annos,
 auferat hora duos eadem, ne coniugis umquam
 busta meae videam, neu sim tumulandus ab illa." 710
 Vota fides sequitur; templi tutela fuere,
 donec vita data est. Annis aevoque soluti
 ante gradus sacros cum starent forte locique
 narrarent casus, frondere Philemona Baucis,
 Baucida conspexit senior frondere Philemon. 715
 Iamque super geminos crescente cacumine vultus
 mutua, dum licuit, reddebant dicta; "vale"que,
 "o coniunx" dixere simul, simul abdita textit
 ora frutex. Ostendit adhuc Thyneius illic
 incola de gemino vicinos corpore truncos. 720
 Haec mihi non vani, neque erat cur fallere vellent,
 narravere senes. Equidem pendentia vidi

serta super ramos ponensque recentia dixi:
"cura deum di sunt et qui coluere coluntur."

9. Corn. Nep. *Catonis vita*, I-III.

I. M. Cato, ortus municipio Tusculo, adolescentulus, priusquam honoribus operam daret, uersatus est in Sabinis, quod ibi heredium a patre relictum habebat. Inde hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censuraque habuit collegam, ut M. Perpenna censorius narrare solitus est, Romam demigrauit in foroque esse coepit. Primum stipendium meruit annorum decem septemque. Q. Fabio M. Claudio consulibus tribunus militum in Sicilia fuit. Inde ut rediit, castra secutus est C. Claudii Neronis, magnique opera eius existimata est in proelio apud Senam, quo cecidit Hasdrubal, frater Hannibalis. Quaestor obtigit P. Africano consuli, cum quo non pro sortis necessitudine uixit: namque ab eo perpetua dissensit uita. Aedilis plebi factus est cum C. Heluio. Praetor prouinciam obtinuit Sardiniam, ex qua quaestor superiore tempore ex Africa decedens Q. Ennium poetam deduxerat, quod non minoris aestimamus quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

II. Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, sorte prouinciam nactus Hispaniam citeriorem, exque ea triumphum deportauit. Ibi cum diutius moraretur, P. Scipio Africanus consul iterum, cuius in priori consulatu quaestor fuerat, uoluit eum de prouincia depellere et ipse ei succedere, neque hoc per senatum efficere potuit, cum quidem Scipio principatum in ciuitate obtineret, quod tum non potentia, sed iure res publica administrabatur. Qua ex re iratus senatui, consulatu peracto, priuatus in urbe mansit. At Cato, censor cum eodem Flacco factus, seuerè praefuit ei potestati. Nam et in complures nobiles animaduertit et multas res nouas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur, quae iam tum incipiebat pullulare. Circiter annos octoginta, usque ad extremam aetatem ab adulescentia, rei publicae causa suscipere inimicitias non destitit. A multis tentatus non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad uixit, uirtutum laude creuit.

III. In omnibus rebus singulari fuit industria: nam et agricola sollers et [rei p.] peritus iuris consultus et magnus imperator et probabilis orator et cupidissimus litterarum fuit. Quarum studium etsi senior arripuerat, tamen tantum progressum fecit, ut non facile reperiri possit neque de Graecis neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adulescentia confecit orationes. Senex historias scribere instituit. Earum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius unde quaeque ciuitas orta sit Italica, ob quam rem omnes Origines uidetur appellasse. In quarto autem bellum Poenicum est primum, in quinto secundum. Atque haec omnia capitulatim sunt dicta. Reliquaque bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Ser. Galbae, qui diripuit Lusitanos: atque horum bellorum duces non nominauit, sed sine nominibus res notauit. In eisdem exposuit, quae in Italia Hispaniisque aut fierent aut uiderentur admiranda: in quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina. Huius de uita et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu T. Pomponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud uolumen delegamus.

10. Corn. Nep. *vit. Hann.* 12, 4 Sed nos tempus est huius libri facere finem et Romanorum explicare imperatores, quo facilius collatis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit iudicari.